

תוכן העניינים

יג	שיטת התעתיק
טו	פתח דבר
1	מבוא

חלק ראשון: הלשון הערבית והרעיון הלאומי

	פרק ראשון: הרקע ההיסטורי של תחיית הלשון הערבית עם התגבשות הלאומיות במצרים
11	
15	הלשון הערבית תחת שלטונות זרים
18	התחזקות מעמד לשון הדיבור
21	תרומת אלְאֻהַר לבעייתיות מצבה של אַלְעִיָּה אֶלְפַּחַחַא
25	השתלטות הלשונות הזרות
28	התמורה במעמד הלשון הערבית כלשון לימוד
31	פרק שני: אינטלקטואלים מול בעיית הלשון וצמיחת רעיון הרפורמה
32	בעיית הלשון הנבחרת
38	המילים הזרות
41	הקריאות לרפורמה לשונית
44	מטרת הרפורמה
46	רפורמה במגמת הקלה
48	פרק שלישי: האקדמיה ללשון בקהיר ותפקידה הלאומי הכללי-ערבי
51	מקומה של האקדמיה בקהיר בקרב המוסדות ללשון בעולם הערבי
52	שמות האקדמיה
53	האקדמיה הצרפתית: מודל החיקוי
54	תקנון האקדמיה, נוהל עבודתה וחבריה
56	נשיאי האקדמיה

57	אופן פעולת האקדמיה
60	מטרות האקדמיה ונושאי עבודתה
62	האקדמיה ולשון הציבור
64	פרסומי האקדמיה
65	גורמים חוץ־לשוניים הפועלים על עבודת האקדמיה

חלק שני: אֶלְתִּיסִיר: ההקלה

69	מבוא
70	חלוקה היסטורית של תהליך הטיפול בַּתִּיסִיר
71	פרק רביעי: תִּיסִיר אֶלְנָחוּ: הקלת הדקדוק
72	קריאות לרפורמה דקדוקית תוך־לשונית והצעות לתיקון
74	קריאות נגד שינון הדקדוק הקלסי ובעד רפורמה בשיטת ההוראה
75	קריאות לחידוש השיטה הדקדוקית
	אֶחְיָאָא אֶלְנָחוּ 76
78	עמדת משרד החינוך של מצרים בשאלת תִּיסִיר אֶלְנָחוּ
79	הצעת ועדת משרד החינוך
	תגובות על ההצעה 81
85	שיתוף האקדמיה ללשון
85	עמדת האקדמיה בשאלת משמעותו ומהותו של תִּיסִיר אֶלְנָחוּ
87	הצעת אחמד אמין
89	מסקנות ועדת האקדמיה
91	קריאות לביצוע התכנית
94	גניזת התכנית
95	הגורמים להסרת התכנית והקיפאון בנושא
96	הימנעות האקדמיה מחידוש הטיפול בנושא
97	ועידת האקדמיות באלג'יר
98	ההתעוררות מחדש של נושא תִּיסִיר אֶלְנָחוּ באקדמיה: הצעת צ'יף
	תגובת האקדמיה 99
101	סיכום
102	פרק חמישי: תִּיסִיר אֶלְאֶמְלָאָא: הקלת הכתיב
103	קריאות וניסיונות לרפורמה בכתיב

104	התעוררות הנושא באקדמיה ומינוי הוועדה הראשונה
105	המלצות ועידת הליגה הערבית והתגובות עליהן
107	ועדת 1948
107	ועדת 1949
109	הצעות ל גִּנְת אֶלְאָזוּל , 1954
109	הצעות ל גִּנְת אֶלְאָזוּל , 1956
111	הצעת טה חסין
112	ועידת דמשק, 1956
112	החלטת האקדמיה, 1960
	הרקע להחלטה ונסיבותיה 113
114	התעוררות הבעיה באקדמיה מחדש, 1980
	כתיב ה הִמְזָה 114
	כתיב ה אֶלְף לִינָה 116
118	סיכום
119	סיכום הרעיונות המוצעים לכתיב ה הִמְזָה
120	סיכום הרעיונות המוצעים לכתיב ה אֶלְף לִינָה
121	פרק שישי: תִּיֶסִיר אֶלְכְּתָאבָה: הקלת הכתב והכתיבה
123	הצעות תיקון בטרם טיפול האקדמיה בנושא
131	התעוררות הנושא באקדמיה המצרית
132	הצעות חברי הוועדה עלי אלגארם ועבד אלעזיז פהמי
134	ועידת 1944: הצעת פהמי
	עיקרי ההצעה 136
	התגובות על ההצעה 140
	שיקולים פוליטיים בהתנגדות להצעה 143
	תשובת פהמי 144
	תגובות מחוץ למסגרת האקדמיה 144
145	הצעת עלי אלגארם והתגובות עליה
	עיקרי ההצעה 145
	ההצעה לביצוע בדפוס 146
	תגובת פהמי ותשובת אלגארם 146
	תגובות אחרות 149
149	החלטות ועידת 1944 וביצוען
150	הקמת ועדות המשנה
151	הצעת תימור ומינוי ועדת 1951

153	המלצות ועדת 1951 ומסקנות ועדת המומחים, 1952
154	הטיפול בנושא מחוץ לאקדמיה, 1945-1956
158	ניסוי האחדת הצורה באקדמיה, 1955
159	ועידת 1955-1956: דברי מאסינין
159	הוועדה המשותפת ומסקנותיה, 1956
161	ועידת האקדמיה בסוריה, ספטמבר 1956
162	ועידת 1958
165	ועדות 1959
	ועדת הניקוד 165
	ועדת 'צמצום האותיות' 166
166	ועידת 1960
168	ועידת 1961-1962
169	טיפול האקדמיה בנושא משנות השישים ואילך
170	סיכום

חלק שלישי: וְצִיעַ אֲלֻמְצֻטְלַחָתָא: המינוח

173	מבוא
177	החלטות עקרוניות לקביעת המינוח
182	פרק שביעי: התרגום לצורותיו
183	אַלְתֶּרְגֻמָּה: התרגום
	התרגום המחליף 183
	התרגום המסביר 186
	התרגום הקומבינטורי 187
	תרגום קומבינטורי מרכיב 189
	תרגום קומבינטורי מפריד 199
205	אַלְנֶקֶל וְאַלְמָנָא: הרחבת המשמעות
205	בעיית השימוש בארכאיזמים
207	המונחים מָנָא וְנֶקֶל והשתמעותם בתפיסת האקדמיה
211	ביצוע המָנָא
212	הידלדלות השימוש ב מָנָא
213	אַלְאֶשְׁתַּקְאָק: הגזירה
215	בעיית האקדמיה בשאלת השמירה על עקרון ה קִיאָס ב אַשְׁתַּקְאָק

217	החלטת האקדמיה בשאלת הגזירה משמות העצם וחיבור השלכותיה
218	עמדת האקדמיה בשאלת הקיאס
222	תיקון ההחלטה על גזירה משמות עצם
223	קביעת המשקלים
	שם המכשיר 224
	שם המחלה, שם הקול ושם המבוכה 231
	שם המקום 233
238	סיכום
	פרק שמיני: אֶלְתֶּעְרִיב: השיערוּב
241	מקום ה תֶּעְרִיב במדיניות המינוח של האקדמיה
244	ההיתר לצורות משוערות קיימות
247	בעיית אֶלְמַעְרַב וְאֶלְמוֹלַד
249	ההחלטה על ה מוֹלַד 253
	המוצא מהגדרת ה מוֹלַד 255
	הנוסח הסופי של ההחלטה על ה תֶּעְרִיב 256
	חוק ההעדפה וההגייה של ה מַעְרַב 258
259	הצעת עלי אלגארם לשימוש בלשון המדוברת
260	מונחים שנתחדשו במהלך התקופה
	החלפת המילים 261
	קביעת מונחים חדשים 262
263	כללי התעתיק
	הצעת התיקון של עבד אלקאדר אלמעירבי להחלטה על ה תֶּעְרִיב 265
	מונחים שנתקבלו במהלך התקופה 267
268	התפנית בשימוש ב תֶּעְרִיב בשנות הארבעים
	הצעת התיקון של אלזיאת להחלטה על ה מוֹלַד 269
	הדיון בהמלצות והחלטות התיקון בנושא ה מוֹלַד 271
	קריאות ליתר ליברליזציה ב תֶּעְרִיב 273
276	החלטות מקלות בביצוע ההגייה ובתעתיק
278	ביצוע ה תֶּעְרִיב
279	סיכום

281	סיכום ומסקנות
283	ההקלה: אלתיסיר
286	המינוח: נְצִיעַ אֶלְמָצְטִלְחָא
292	רשימת הקיצורים וביבליוגרפיה
312	מפתח העניינים
318	מפתח השמות
322	מפתח גופים וארגונים

שיטת התעתיק

העיצורים

ט	ط	א	أ
ט"ו	ظ	ב	ب
ע	ع	ת	ت
ע"ו	غ	ת'	ث
פ	ف	ג	ج
ק	ق	ח	ح
כ	ك	ח'	خ
ל	ل	ד	د
מ	م	ד'	ذ
נ	ن	ר	ر
ה	ه	ז	ز
ו	و	ס	س
י	ي	ש	ش
		צ	ص
		צ'	ض

התנועות

תנועות קצרות

פֿתח = פֿתח; חֿסר = חֿסר; קֿבוץ = קֿבוץ

תנועות ארוכות

פֿתח+א = פֿתח+א; חֿסר = חֿסר; וֿ = וֿ לסימון שורוק

הערות

א. המילים הלקוחות מן הערבית הכתובה נוקדו לפי ניקודן במקור. מילים מן הערבית המדוברת לא נוקדו כלל בגלל ההבדלים הקיימים בהגייה בין הדוברים ומקומותיהם.

ב. סימן **המזה** לא הובא בתעתיק בצורותיו השונות, אלא תועתק באות א בכל המצבים.

ג. סימן **א** (**אלף מדה**) תועתק **אא**.

ד. סימן **י** (**אלף מקצורה**) תועתק **א**.

ה. סימני **התנוין** תועתקו לפי דרך הגייתם: **י**; **י** (ולא בתוספת **א** בסוף, כנהוג בערבית); **י**.

ו. האותיות **ב**, **כ** מסמנות את העיצורים **ב**, **כ** שנהגים כפוצצים ולא כחוככים. האות **פ** מסמנת את העיצור **פ** הנהגה כחוכך.

ז. סימן **ה** (תא מרבוטה) תועתק באות **ה** בצורת הנפרד ובאות **ת** בצורת הנסמך.

ח. סימן **ש** (שדה) תועתק באמצעות סימן הדגש בעברית למעט באותיות **ע** ו-**ץ**.

בשל סיבות טכניות נקבע בהן סימן הדגש בצורתו הערבית.

פתח דבר

הלשון היא הכלי שבאמצעותו מתנהלים חיי האנושות ובאמצעותו הם משתקפים. פעולת הלשון היא דו־כיוונית. מצד אחד היא משמשת גורם מכונן בעיצוב תמונת עולמו של המחזיק בה ומצד שני היא משקפת אותה. היא האמצעי שמוליך את ערכי החברה אל היחיד ובה בעת היא בבואת ישותו המתהווה מכוחם. בה הוא מביע את תפיסותיו, מחשבותיו, יכולותיו, חולשותיו, אמונתו ומאוייו. בה מתנהלים חיי האנושות בכל מעגליהם ובאמצעותה מתפתחת היצירה האנושית על כל גווניה.

הלשון איננה רק אמצעי. בחיי העמים היא יסוד תרבותם וערך בפני עצמו. במציאות ההיסטורית שנוצרה בסוף המאה התשע עשרה ונמשכה גם אחריה הפכה לשון העמים גם לרכיב מרכזי זהותם. אצל עמי המזרח התיכון היא הייתה לעמוד התווך של הגדרתם העצמית ואבן הפינה של בניינם הלאומי.

הלשון הערבית נחשבה בקרב העמים הערביים מאז ומעולם ללשון מקודשת, שמקורה אלוהי. קדושתה וייחוסה הקנו לה מקום של כבוד בתרבות החברה הערבית לדורותיה והפכו אותה ערך ראשון במעלה בהתפתחות העולם הערבי המודרני. במציאות המזרח תיכונית בזמן החדש נעשתה הערבית לא רק גורם תרבותי אלא גם כוח לאומי-פוליטי.

תהליך התחדשותה של הלשון הערבית מקביל לתהליך תחייתה של הלשון העברית בארץ ישראל הן בתקופתו בהיסטוריה והן במהלכיו. מטבע הדברים התלבטו מובילי שני התהליכים בבעיות דומות ועמדו לפני אותם הקשיים. השוואת הצדדים מגלה דמיון רב לא רק בין התופעות אלא גם בין עמדותיהן וגישותיהן של הדמויות הפועלות. גמנעתן מן ההשוואה כדי לא לערב בין הנושאים והסתפקתי בציון הערות אחדות בלבד הרלוונטיות לעניינים הנידונים. יחד עם זאת, אני מקווה שספר זה יוסיף נדבך חדש גם לחקר תחיית העברית.

הכרת הלשון הערבית היא הדרך העיקרית להכרת העולם הערבי ותרבותו ולהבנת השקפתו הלאומית והפוליטית. ללא ידיעת הלשון הערבית כל ניסיון להבין את תמונת עולמה של החברה הערבית, על כל גווניה, לוקה בחסר. על מערכת החינוך של מדינת ישראל להכיר בעובדה זו ולפעול להגברת לימודי הערבית בבתי הספר כדי להכשיר את הדור החדש לחיי זמנו וסביבתו. אני מקווה שהספר הזה יתרום להבנת הקשר המוחלט בין הלשון הערבית והלאומיות הערבית ויעמיק את ההכרה בחשיבותה של ידיעת הלשון הערבית במדינת ישראל.

יסוד הספר בעבודת דוקטור שהגשתי לאוניברסיטת תל-אביב בשנת 1993 וכותרתה 'האקדמיה ללשון הערבית בקהיר: פעולות ומגמות'. ספר זה מרחיב את היריעה. הוא עוסק בהתחדשות הלשון הערבית ובהתאמתה לחיים המודרניים מנקודת ראות סוציולינגוויסטית ומצביע על הקשר המובהק בין תחיית הערבית לבין תהליך התגבשות הרעיון הלאומי במצרים.

חומר המחקר שעמד לרשותי הוא חומר רשמי שפורסם במצרים או מחוצה לה. לא עמדו לרשותי מקורות שבעל פה ולא היו לפניי מסמכים בלתי רשמיים. אני מודה לכל ידידי ועמיתי שהיו לי שותפים ותומכים בהוצאת הספר לאור. ראשונים יבואו על התודה מורי ומדריכיי פרופ' גדעון גולדנברג ופרופ' ששון סומך, שגם קראו את כתב היד של הספר, הביעו דעתם עליו ועודדו אותי לפרסמו. תודה מיוחדת לפרופ' יעקב מ' לנדאו על עזרתו ועל עצותיו הברוכות. אני חבה תודה לפרופ' מיכאל מ' לסקר על הערותיו החשובות. תודה מיוחדת לתלמידי מר חיים גל, מנהל מאגרי העיתונות הערבית במרכז ד"ן, על מאמציו ועל עזרתו הרבה במציאת החומר העיתונאי שנדרש לי. תודתי נתונה לרשות המחקר ולסגן הנשיא למחקר של אוניברסיטת בראילן על סיועם. הוקרתי ותודתי למכללה האקדמית לחינוך ע"ש ק"י, באר-שבע ולעומד בראשה פרופ' שלמה בק על הסיוע ועל התמיכה הרבה. יעמדו על התודה גם הוצאת מאגנס ומנהלה מר דן בנוביץ'. תודה מיוחדת לעורכת ההוצאה הגב' טלי אמיר ולמר גרשון לנצברג, שהתקין את כתב היד לדפוס. ואחרונים חביבים יישאו ברכתי ותודתי מקרב לב אהובי בני ביתי, אישי וילדיי, שחלקו אתי את כל שלבי העבודה.

שלומית שרייבוס-שבטיאל

כפר סבא, תשס"ה